

מתשובת הגאונים שקושיא זו המשך דברי רבי יוחנן לריש לקיש שהקשה על תירוצו, מה בין 'תתגודדו' ל'תגודדו' הלא עדיין אפשר שהכתוב בא רק לאסור גדידה על המת ולא לאיסור עשיית אגודות. וחזר ריש לקיש מ'תגודדו' ואמר, היה לו לכתוב 'תגודדו' שאין בו משמעות אחרת מלבד לשון קציצה [כמו 'יגוד עקב'; 'גודו אילנא'], וכיון שכתב 'תתגודדו', שנה תי"ו ושנה דל"ת לדרוש בו לא תעשו גודדים גודדים ושמעת מינה תרתי.

מה שכתב שאין משמעות אחרת, והלא כתיב 'יגדו על נפש צדיק' – אולי הכוונה שלשון 'לא תגדו' בלבד [בלא על...]. אין לפרשו במשמעות גודדים, כי אז היה לו לומר בלשון יתפעל 'לא תתגודדו' [כמו 'ובית זונה יתגודדו' – ירמיה ה], רק מלשון פציעה, כמו 'יגוד עקב'.

והתם לאו איסורא היא והתנן הלילה בית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין – הרי שנאמר בדבר לשון 'איסור' ואינו מנהג בעלמא, והרי זו סופה של משנת 'מקום שנהגו' היא (עפ"י ריטב"א).

והא בית שמאי מתירין הצרות לאחים ובית הלל אוסרים. משאר מחלוקות של יחידים אין להקשות, שיש לומר שלא נחלק הציבור בדבר ועל היחידים אין לחוש, אבל אלו שהיו רבים הרי יהיו נראים כאגודות (תורי"ד).

*

כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה'
– ללמדך, שאל יוציא אדם דבריו אלא במקום הנצרך, ואם יכול עתה לשתוק, למה לו למהר להוציא דבריו (בשם הרבי ר"מ מווארקו).

*

חייבים כל בית ישראל הנקראין בשם יעקב, המחזיקים בדת משה רבינו עליו השלום, להיות כל עדה וקהל מיישראל אגודה אחת, ולא תהיה ביניהם מחלוקת בשום דבר בעולם. ואתם, חכמים ונבונים ויודעים מהו עונש המחלוקת, וכמה רעות גורמת' (לשון הרמב"ם בשו"ת פאר הדור קנא).

דף יד

ורבי יוחנן אמר עשו ועשו – עשו הם ועשו אחרים בהוראתם (רשב"א) ואפילו להקל, כל שכן להחמיר (ריטב"א).

'אילימא קודם בת קול מ"ט דמאן דאמר לא עשו. אף על פי שאמר ריש לקיש שלא עשו משום איסור עשיית אגודות אגודות, מקשה מה ראו בית שמאי שלא לעשות ונדחו מפני בית הלל (עפ"י רשב"א), והרי אי אפשר שיקלו באיסור תורה כנגד שמועתם והיה צריך שישאו ויתנו עד שיסכימו לדעה אחת להקל או להחמיר, ואם לא יוכלו להסכים, כולם יחלצו ולא ייבמו (עפ"י תורי"ד וריטב"א).

'למאן דאמר לא עשו' דהא בית הלל רובא, ומאן דאמר 'עשו' – כי אזלינן בתר רובא, היכא דכי הדדי נינהו, הכא בית שמאי מחדדי טפי'. ודאי בבית-דין היושב לדון, לא נסתפק אדם מעולם שנתחשב יותר בדעתם של החכמים הגדולים שבבית הדין, ואף נשיא הסנהדרין ואב-בית-דין בטלה דעתם לרוב, אף על פי כן כאן חילקו בדבר. וטעם הדבר משום שדין 'אחרי רבים להטות' נאמר רק במושב בית דין, ולא במחלוקות החכמים שלא במושב אחד, אלא כיון שבית שמאי ובית הלל היו ביחד, וכל ישראל שבאותה מדינה היו נהנין מתורתן (כמו שאמרו: כשני בתי דינין בעיר אחת דמו), הדיון היה איזהו בית-דין-יפה שהוא העיקר ואליו חייבין לשמוע. ובוה נסתפקו אם הרוב מכריע או החידוד, אבל דין 'רוב' אין כאן.

וכן הענין במה שאמרו 'חיד ורבים הלכה כרבים' – אין זה מדין 'הלך אחר הרוב' אלא כלל פסיקה הוא למי שאינו יודע הצדק עם מי ואין לו חכמה לחוות דעה מלבדו, יש לילך אחר המרובים כשם שהולכים אחר בית דין גדול או אחר רב באיסורא ואחר שמואל בממונא (עפ"י הערות החו"א על קונט' דברי סופרים, אות ו ובכ"מ).

וממהרש"א בחדושי אגדות נראה שנקט ש'אחרי רבים להטות' נאמר גם במחלוקת החכמים שלא במושב אחד. וע' בשו"ת יביע אומר ח"ב סי' יב אות ג שהביא דעות האחרונים בדבר.

[במחלוקת יחידים מול רבים והרבים גדולים בחכמה מהמרובים, כתב בספר החינוך שלא נאמר בזה הכלל 'חיד ורבים הלכה כרבים'. וכתב במנחת חינוך שמקורו מסוגינתנו, ש'לוא שיצאה בת קול שהלכה כב"ה, היו בית שמאי עושים כדבריהם אעפ"י שבית הלל המרובים מאחר וב"ש מחדדי טפי.]ובי"ח דבר שנמנו וגמרו כב"ש – כיון שנמנו באותו מעמד כל בעלי ההוראה שבאותו הדור, הרי נאמר בזה 'אחרי רבים להטות' (כמוש"כ הרמב"ם בפיה"מ פ"ק דשבת), ובוה אין משגיחים בבת קול, כמוש"כ התוס'.

אך יש אומרים שרק לדעת בית שמאי יש לילך אחר החידוד, אבל לדעת בית הלל הלכה כמרובים, וכיון שנפסקה הלכה בבית הלל הרי הוכרעה הדבר שמנין עדיף מחכמה, וכפי המובא בש"ך (יו"ד רמב, הנהגת איסור והתר. עפ"י אור ישראל ל, בהערה).

ויש אומרים שלא נקבע הלכה כב"ה מפני ריבויים אלא מטעם אחר ועל כן אין להוכיח שהמרובים עדיפים על המחודדים. ובכלל נראה שאין זה כלל אחד אלא תלוי לפי מדרגות החכמים, כי מסתבר שבחריפים מאד אין לקבוע הלכה כרוב נגדם, וכעין תלמיד במקום הרב (עפ"י חדושים ובאורים עירובין יג). וכבר כתבו הריטב"א והמאירי שכיון שאלו מרובים ואלו מחודדים הריהם כשקולים, וכל אחד עושה ומורה כפי דעתו].

'אמר אביי כי אמרינן לא תתגודדו כגון שתי בתי דינים בעיר אחת, הללו מורים כדברי בית שמאי והללו מורים כדברי ב"ה, אבל שתי בתי דינים בשתי עיירות לית לן בה. אמר ליה רבא והא ב"ש וב"ה כשתי ב"ד בעיר אחת דמי?...'. ואביי סבר שאין 'אגודות אגודות' בבעלי המחלוקת עצמם, לעשות כפי מה שנראה שהוא אמת, שכן התירה לו התורה, ורק באחרים הבאים לעשות כדבריהם והרי הם שקולים, יש לכולם לתפוס שיטה אחת לחומרא כשהם בעיר אחת (ריטב"א).

'תא שמע במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמים בשבת לעשות ברזל...'. ואם תאמר מאי קושיא, והלא לפי שיטתם מחויבים הם למולו בשבת ואם כן מה יכולים לעשות, על כרחם לכרות עצים לעשות ברזל. ונראה שזהו מה שהכריח את התוס' לפרש שלשון הברייתא משמע שהיו רגילים לנהוג כך ובמתכונן הביאו עצמם לזה, שיצטרכו לעצים משום חיבוב מצוה (עפ"י ערוך לנר).

וצריך לומר שלדעה זו דין מכשירי מצוה התר גמור הוא כמילה עצמה, וכל שיש בדבר משום הידור מצוה או חיבובה, אין צריך להימנע מכך אף כשאפשר באופן אחר. ע' ברמב"ן ושאר ראשונים בשבת (קל.), שלכך אין צריך לשנות ולהעביר הסכין דרך גגות וחצרות לרבי אליעזר. והתוס' שם נשאר בקושיא. ומשמע שלדעתם שם אין לעשות כן לכתחילה. ועדיין סברת התוס' דין צריכה באור, שאעפ"י שאין חובה לשנות, כיצד מותר להכניס עצמו מראש לדחיית שבת. וע"ע משנת ר' אהרן ח"א עמ' ריא; מגדים חדשים שבת קל.

'במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמים בשבת לעשות ברזל. במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלים בשר עוף בחלב' –

'מן הדרך הזה, כל שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי אחד מגדולי הפוסקים (ב)מקום שנהגו לעשות כל מעשיהם עפ"י הלכות הרב אלפסי ז"ל, (ב)מקומות שנהגו לעשות כל מעשיהם עפ"י חבור הרמב"ם ז"ל, והרי עשו אלו הגדולים כרבם.

ומיהו אם יש שם חכם אחד וראוי להוראה ורואה ראייה לאסור מה שהם מתירין – נוהג בו איסור, שאין אלו כרבם ממש, דבמקום רבם – אילו יעשו שלא כדבריו – יקלו בכבוד רבם במקומו. כתרא דאיתרא, דבארץ ישראל שכולם נוהגין בו התר כרבם שלמדם 'כל חלב' לרבות חלב שעל הקרב... (מתוך תשובת הרשב"א ח"א רנג. הוזכרה בשו"ת רשב"ש תיה וברמ"א חו"מ כה, ב).

פשט דבריו מורים לכאורה שבמקומו של הרב אין לסור מהוראתו אף להחמיר, ואעפ"י שהוא תלמיד שהגיע להוראה ודעתו לאסור ויש לו ראייה על כך – שהרי זו זילותא בכבוד הרב.

וצריך עיון, אמנם להורות לאחרים כנגד רבו במקום רבו – אסור, כמו שאמרו בעירובין צד. 'אתרא דשמואל הוה', אבל כיצד אפשר להקל שלא כפי מה שהוא סובר בעצמו. וע' גם ברש"י בחולין נג: (ד"ה אתריה) שבכל מקום שיש נדנוד חטא אין חולקים כבוד לרב. וכשם שאמרו בריש הוריות בתלמיד שהגיע להוראה, שאין לו לשמוע לרוב אם סובר שהם מתירים בטעות. וע' גם בשבת קכד: 'כולי עלמא שרי לדיך אסיר'.

וצריך לפרש כוונת הרשב"א שאסור לו לאסור בפרסום שהרי זו זילותא לרב, אלא יחמיר לעצמו בצנעא כדי שלא ייראה כחולק על רבו, או ילך למקום אחר. ולעולם אסור לו להקל בניגוד לדעת עצמו. וע' במאירי כאן שלעצמו רשאי להחמיר ואף מורה כן לאחרים בחשאי אבל לא בפרהסיא. ובריטב"א להלן מבואר שאין להורות לאחרים להחמיר משום 'לא תתגודדו', ואף לא להחמיר בפני רבים (וכ"כ הרי"ד), וכ"מ ברמב"ן למאן דאמר לא עשו ב"ש כדבריהם, ולא הורו בין לקולא בין לחומרא אבל לעצמם החמירו כדעתם. וכ"מ בגמרא שנמנעו מלשאת צרת הבת של בית הלל, גם למ"ד לא עשו כדבריהם. [ולשון המאירי שכתב 'רשאים הם להחמיר לעצמם' – לא דוקא אלא חייבים].

– אף שיחיד ורבים הלכה כרבים, עדין לא הוכרעה הלכה כרבים, ועשו כר"א כיון שהיה במקומם (ריטב"א. וע' מהרש"ל מהרש"א ושפ"א).

הקשה חזו"א, הרי מפורש בע"ז (י.) שאם יש שני חכמים אחד אוסר ואחד מתיר – בשל תורה הלך אחר המחמיר. וכתב שדין זה לילך אחר המחמיר, אמור דוקא כשאחד מהם אינו רבו, אבל כשאחד מהם רבו או שנהג על פי הוראותיו, רשאי לנהוג כמותו אף להקל בשל תורה (חזו"א יו"ד קג, א. וע"ע ריטב"א כאן; אור לציון אר"ח ז).

ע"ע: פרי חדש או"ח תצו, דיני או"ה יא. וע"ע במובא ביוסף דעת ברכות יא, בשבת קל, ע"ז ז, חולין מד קטז.

'והאיכא שמעא' – שמש הרואה שבמקום רבי יוחנן נוהג רבי אבהו איסור ובמקום רבי יהושע נוהג התר, ועלול לחשדו ולסבור שמיקל בדבר האסור. ומתריך 'דמודע ליה לשמעא' שסובר כרבי יהושע

בן לוי שמוטר, ומה שלא מטלטל במקומו של ריו"ח, משום כבודו של ריו"ח הוא (רשב"א ומאירי [וכן הסכים הריטב"א]). ומיאנו במה שנראה מפרש"י שהקושיא היתה שהיה לו לרבי אבהו להימנע מטלטל בכל מקום כדי שלא יבוא השמש לטלטל במקומו של ריו"ח – שלא מצינו שיהא אסור להקל במקומו כדי שלא יבוא שמשו לזלזל בדבר במקום מי שמחמיר בו).

(ע"ב) 'לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי – ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה'. פירש הריטב"א: מן הדין אמנם אסור להאכיל לחברו דבר האסור לפי דעת חברו גם אם לפי דעת המאכיל אין בדבר איסור (כמבואר בחולין קיא:), אך כאשר חברו נוטלו מעצמו אין חובה על זה להפרישו, כיון שלפי דעתו של זה התר גמור הוא. אלא שאהבה וריעות נוהגים היו זה בזה ומה ששנאו היה להם לא רצו לעשות לחבריהם, ולכך היו מודיעים להם כדי למנעם מדבר האסור לפי דעתם.

ובהגהות מרדכי מובא (צו. ומובא ברמ"א יו"ד קיט,ו. וכן נקט הריטב"א כדבר פשוט, וכ"כ מהרש"ל) להוכיח מכאן שאדם הנוהג בדבר מסוים איסור, מותר לאכול אצל חברו הנוהג בו התר [בזמן שאחרים יודעים באדם זה שנוהג איסור בדבר. ש"ך יו"ד קיט סק"כ], שודאי לא יאכילנו דבר שאינו כשר לו, ובודאי אם מעיד לו על כך בפירוש, ואין שייך לומר בכגון זה 'החשוד על הדבר לא מעידו' [והמאירי כתב שבשאר בני אדם שאינם מוחזקים בכשרות ובחסידות אין ראוי לסמוך מן הסתם (וכדברי הריטב"א שמן הדין אין איסור להניחו ליקח לבד, רק משום דרך ארץ ומידה טובה), אבל על עדותם סומך אלא אם כן הוא חשוד]. ע' פרטים נוספים בש"ך שם, ובמובא בחולין קיא.

'זמאי שנא מן הודאי דאיסורא הוא, ספק נמי איסורא הוא?...' רש"י מפרש שהגמרא סברה לפרש 'מן הספק' – כגון מגרש ולנה עמו בפונדק [ומשמע שאפילו ודאי נבעלה אינו אלא ספק. ונחלקו בזה האחרונים. עפ"י הדושי ר' מאיר שמחה].

והרמב"ן פירש בצרות הבת שנתערבו במשפחה, שלא נמנעו בית שמאי להינשא להן. ומקשה מדוע לא בדקו הלא ספק-פסול שנתערב במשפחה נדמעה כל המשפחה ונעשית 'עיסה', כל שכן כאן שהרבה נדמעו בהן על פי הוראתם, שאסור לבית שמאי לישא עד שיבדקו. ומתריך 'אימא מן הסתם' – שמודיעים להם ופורשים (וכן הסכים הרשב"א).

ענינים ופרפראות

'בית הלל רובא... בית שמאי מחדדי טפי' –

הסיבה לכך שב"ה מרובים וב"ש מועטים ומחודדים יותר, על פי מה דאיתא באבות דרבי נתן (סוף פרק ב) 'שבית שמאי אומרים: אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר (= השמח בחלקו. יעב"ז). ובית הלל אומרים: לכל אדם ישנה, שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה, ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים'. וכמו שהיה אומר הלל: '... אוהב את הבריות ומקרבן לתורה'. ויש לפרש בזה דברי הלל: 'מרבה ישיבה מרבה חכמה' – על ידי ריבוי התלמידים תתרבה החכמה ברוב דעות הגם שאינם מחודדים כל כך, כבאותו היום שהוסיפו מאות ספסלים בבית המדרש ולא היתה הלכה שלא פרשוה (מעניי יהושע – פשר דבר ג).

'מחדדי טפי' –

'נמצא כתוב בספרים שלעתיד לבא יהיה הלכה כבית שמאי. ונראה הטעם לזה, דהא בית שמאי מחדדי טפי והאמת כדבריהם, אלא שבזמן הזה אין אנו יכולין לירד לסוף דעתם, כמו שאמרו 'גלוי וידוע שאין בדורו של רבי מאיר כמותו אלא שלא יכלו לעמוד על סוף דעתו'. ומשום הכי אין הלכה כבית שמאי דאין לדיין אלא מה שעניו ראות, אבל לעתיד לבא שיקויים הכתוב 'ומלאה הארץ דעה' יתברר שהאמת כב"ש ועל כן יהיה הלכה כמותם, ומכל מקום עתה, אף שידוע לנו שהאמת כדבריהם אין הלכה כמותם כיון שלפי דעתנו והשגתנו שיש לנו עתה, נראה יותר כדברי בית הלל' (קונטרס דברי סופרים ה, טז לגאון ר' אלחנן וסרמן. וע"ע אגרות משה יו"ד ח"ד לח).

עוד על הלכה כבית שמאי לעתיד לבוא – ע' מקדש מלך על זוה"ק ח"א יו. ובמובא בספרים ישמח ישראל (חנוכה נא נו הגש"פ קלב); פרי צדיק (ר"ה ז); דובר צדק (עמ' 11).

[מה שכתב שההלכה נקבעת לפי הראיות העומדות לנגד החכם, כן יש לשמוע מדברי התוס' להלן (טו. ד"ה יצאו) שכתבו שלא רצו החכמים להיוועד עם יונתן בן הרכינס שמא יקפחם בהלכות ויצטרכו לקבוע הלכה כמותו. הרי משמע שאעפ"י שהיו בטוחים בשמועתם, שלכך לא רצו לשמוע דבריו, אילו לא היה להם מענה לטענותיו, היו צריכים לקבוע כמותו].

'... והנה לזכות לזה שיוקבע הלכה כמותו לאו כל אדם זוכה לכך, כדאחז"ל יגיעת ומצאת תאמין, והני מילי לחדדי אבל לאוקמי גירסא סייעתא הוא משמאי (מגילה ז:). והרי בית שמאי מחדדי טפי ואפילו הכי הלכה כבית הלל הואיל והיה ענוותן ביותר, כי המתחסד בין אדם לחברו בשלום ובמישור זוכה לשלום של תורה שיקבעו הלכה כמותו ולא יחלקו עליו' (מתוך דרשות חתם סופר, בהספד על חותנו הגרעק"א).

'... ויש לומר דכן ענין בית שמאי ובית הלל, דשמאי מסטרא דדינא ובית הלל מסטרא דרחמי, כמו שאמרו בזהר חדש (רמח.), ואיתא בגמרא בית שמאי מחדדי טפי, והוא מפני שהם מבחינת יוסף שהוא היראה, דשמאי מדרגא דיצחק. ויוסף הקדים מנשה לאפרים שהעיקר הניצוח ליצר הרע ועיקר הנצוח ע"י פלפול ההלכה. ובית הלל איתא (בעירובין ג:.) שנוחים ועלובים היו... שמקדימים דברי בית שמאי לדבריהם, וזה מבחינת דוד שאמר כי עני ואביון אני ואמר ה' רועי וגו' (מתוך פרי צדיק לזאת חנוכה, כה). עוד על חילוקי מידות ושיטות של בית שמאי ובית הלל – ע' ליקוטי קדושת לוי (מהדו' תשנ"ח ח"ב עמ' תעט); ספרי ר' צדוק הכהן: דובר צדק עמ' 57; תקנת השבין עמ' 23; לקוטי מאמרים עמ' 230. וע"ע בני יששכר סיון ו, א; אגרת הקדש לבעל התניא יג; ישמח ישראל חנוכה נא נו; אור ישראל ל; שפת אמת קרח תרלו.

'אין משגיחין בבת קול' – ע' במובא בבבא-מציעא נט.
על מהותה של בת קול – ע' במובא בסנהדרין יא.

(ע"ב) 'ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: האמת והשלום אהבו. נראה שרמזו בזה על בית שמאי ובית הלל, שב"ש מידתם היא האמת, בחינת 'יקוב הדין את ההר' (ונרמז במה שאמרו (שבת לא:.) בשמאי: 'דחפו באמת הבנין שבידו). וזה טעם למה שאמרו שלעתיד לבוא יקבע הלכה כמותם, שדעתם מכוונת לאמת המוחלטת. אך עתה כל עוד לא הגיע העולם לתיקונו השלם, נקבעה הלכה כבית הלל, שמידתם שלום ומקדימים דברי ב"ש לדבריהם (ע' עירובין ג), וכמאמר הלל: 'הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום וכו' (וכמדתו שינה הלל מהאמת מפני השלום, במעשה המובא בביצה כ סע"א וברש"י). אמור מעתה: האמת (בית שמאי) והשלום (בית הלל) – אהבו, על ידי שנהגו שני בתים אלו, בחיבה וריעות.

הכתוב הזה מדבר בצומות שנקבעו על חרבן המקדשות, שייחפכו לימי ששון ושמחה. וגם בזה נרמז שני התיקונים הללו של אמת ושלוש, שבשני הבתים לא היו ישראל מתוקנים בשניהם גם יחד, שהרי הבית הראשון חרב על עזבם את התורה [שנקראת 'אמת'], ואילו בשני הגם שלא חטאו לאמת כבבית הראשון, היתה ביניהם שנאת חנם – הפך השלום. ולעתיד לבוא יתוקנו שניהם וידורו בכפיפה אחת. (וע"ע דובר צדק עמ' 11).

'אף על פי שנחלקו בית שמאי ובית הלל בצרות ובאחיות... לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי, ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו' –

'שבית שמאי ובית הלל היו מחולקים בענין שכל אלקי ודעת התורה איך היא, ולפי דעת ב"ש היה נראה שהוא כך ולפי דעת ב"ה היה להיפך, אולם חלילה להם להעלות בלבם אז שירגיש אחד איזה הרגשה מעצמו, או לקנטר חבירו ח"ו, ממילא כשכל אחד ידע שחבירו סובר באמת לאמיתו שכן הוא דעת התורה, ועל מה יש לו לשנוא אותו ח"ו מאז הוטבע בטבע שלא כל הדיעות שוות, ולפיכך חיבה וריעות נוהגין זב"ז לקיים מה שנאמר 'והאמת והשלום' כאשר הוא אמת בלי נטיה לגבי עצמו ממילא הוא שלום ואהבה...' (ישמח ישראל (אלכסנדר) לשבועות א).

'מהרש"א: 'הגם שאי אפשר שיהיו שני הדעות אמת לאמיתו, מ"מ מצד השלום והאהבה שהיה ביניהם כולם אמת, כמו שאמרנו בחגיגה כי כולם דברי אלקים חיים ניתנו מרועה אחד'. היה לבית שמאי ולבית הלל מקום לחשוש לקחת נשים זה מזה, כי כל המחלוקת שמנו הן בדיני אישות, ובכל זאת נשים סתם כל כמה דלא מודעי להו לא היו פרשי, דודאי אי מהנך דלא סבירא להו הו מודעי להו, עיי"ש בסוגיא וברש"י. וכל זה שהיו נוהגים חיבה וריעות ביניהם. וכתב כאן המהרש"א יסוד גדול: אי אפשר ששתי דיעות תהיינה אמת לאמיתה, שזוהי רק ההלכה הפסוקה, אבל אמת יכולות שתי הדיעות להיות, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, אולם רק מצד השלום והאהבה שהיה ביניהם כולם אמת. ודבריו צריכים הבנה, כי איזו ראייה יש מאהבה ושלוש על אמיתת הדברים? הביאור הוא זה: כשיש שלום ואהבה בין החולקים – ראייה היא שאין כאן שום נגיעה אישית, ושהמחלוקת ביניהם היא לשם שמים. דיעה הבנויה על שכל טהור בלי שום נגיעה היא דבר אלקים חיים!

ומכלל הן אתה שומע לאו: אם בעל שיטה אחת בעבודת ה' אינו נוהג אהבה ושלוש עם בעלי שיטות אחרות בעבודה, ועוד גורם שנאה ומחלוקת ח"ו – תורתו ושיטתו אינה אמת! בזה שונה השלום מהחסד: העוסק בתורה בלבד ואינו עוסק בגמילות חסדים, מ"מ תורתו יכולה להיות אמת ודבריו דברי אלקים חיים. אך מי שאינו נוהג שלום ואהבה עם בעלי דעות שהוא חולק עליהם – תורתו אינה תורה!

הנה חז"ל אמרו כי גם השלום אמר שלא ייברא האדם כי כולו קטנות. על טענת האמת שהוא כולו שקרים אמרנו כבר שהקב"ה עשה את הקושיא לתירוץ: דוקא זה שכולו שקרים יהיה כולו איש-אמת על ידי התורה הקדושה. אך מה התשובה על קושיית השלום? – התשובה על האמת מתרצת גם אותה: איש-אמת אמיתי בהכרח יהיה גם איש-שלום, כדוגמת בית הלל ובית שמאי, ומי שאינו איש-שלום, גם איש-אמת אינו! וכמובן, אין השלום מתפרש בעשיית פשרות עם הצד שכנגד, כי זה שוב שקר. יאות להביא כאן דברי מרן הרש"ז מקלם נ"ע שכתב על הכנה לאלול:

'ראשית דבר אשר על זה יסוב וילך כל הכנת האלול הקדוש היינו שנכין עתה איך לחיות אף בין אנשים שרחוקים אנחנו מדעותיהם ואנחנו צריכים לחיות עמהם באהבה ואחוה ועם כל זה בלבינו ודעותינו צריכים אנחנו להיות רחוקים מהם' (כתבי הסבא מקלם עמ' 45). שם מדובר כנראה באנשים שאינם בני תורה כלל, ובכל זאת החיוב הוא לחיות עמהם באהבה ואחוה, ובודאי כל שכן באנשי תורה אלא שהם דוגלים בשיטה אחרת, ומה נוראים הדברים, שאם אין כאן שלום, גם אמת אין כאן!'. (מתוך עלי שור ח"ב עמ' תקמה). וע' גם בפרי צדיק (בהעלותך ג: 'שאי אפשר להיות אמת רק כשיש שלום, את זהב בסופה, ואמת ושלוש חד הוא כמו שכתוב בספר הבהיר ובוזה"ק (ח"ג יב): דאמת ושלוש קשיר דא בדא...'. וע"ע אגרות משה אר"ח ח"ד כה.

ליקוטים מפוסקים אחרונים

לא תתגודדו' – בשינויי מנהגים בבית הכנסת

א. 'אין נכון שבית הכנסת אחד, קצתם יניחו תפילין (בחול המועד) וקצתם לא יניחו – משום 'לא תתגודדו'. ומי שאין מניח תפילין בחול המועד שמתפלל בבית המדרש שמניחין תפילין, יש לו גם כן להניחן, ובל ברכה' (לשון המשנה ברורה לא, ח). וכן פסק בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד לד ובכ"מ). והוסיף שיש למחות בפורש מן הציבור ומשנה ממנהגם, ואיסור תורה יש בדבר.

ואולם במקום אחר (או"ח ח"ה כד, ו) דייק מלשון האחרונים והמשנ"ב שאין בדבר איסור ממש מצד 'לא תתגודדו' כיון שידוע שיש מנהגים חלוקים בדבר בכלל ישראל, ורק במקום שכל העיר נוהגת כמנהג מסוים יתכן ויש איסור תורה. וע' גם בקובץ 'ובח משפחה' (ח"ב עמ' 106) מש"כ הר"א אובנד שדברי המשנ"ב אינם אלא הידור, ולא מדינא. ע"ש. ולכאור' אין משמע כן במג"א תצג, ו.

כמו כן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו ה) על הגר בחו"ל וחי בקהילה אשכנזית שמניחים בה תפילין בחול המועד, שנראה שעדיף שיניח גם הוא כמנהג אנשי הקהילה (אך עדיף שלא לברך). 'ונכון הדברים שאם חיים בכל הענינים בין קהלה כזאת, גם לעשות כמעשיהם בשמירת התורה והמצוות'. וכדעה זו נוטה באגרות משה (או"ח ח"ה כד, ו).

יתר על כן, חידש הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל (בתשובה, נדפסה בקובץ 'אבן ציון' עמ' שיד) שהנהוג להניח תפילין בחול המועד ובא למקום שאין מניחים, יתפלל ביחידות בביתו עם תפילין. (ויש מקום לדון בדבריו, שמסתבר שאין בזה משום נראה כ'מעיד עדות שקר' כשמתפלל ללא תפילין, מפני דעות כל הסוברים שאין להניחם אז, וע"כ אפשר שעדיף להתפלל עמהם ללא תפילין ואח"כ להניחם בביתו).

ב. באשר לשינויים בנוסחאות התפילה ממנהג המקום – הגם שנראה מפשטות הסוגיא שבעניני מנהג אין לאו ד'לא תתגודדו' [והריטב"א כתב שסברא זו נכונה לפי המסקנא, אם כי אין צורך בה ליישב הקושיות], כתבו כמה מהפוסקים שאסור לשנות מנוסח המקום כשניכר הדבר, כגון: אמירת וידוי בהכאה על החזה במקום שאין אומרים אותו לפני נפילת אפים; אמירת 'ושמרו' באופן הניכר, וכיו"ב. שמלבד איסור 'לא תתגודדו' קיים דין נוסף (המבואר בפ"ד דפסחים) 'לא ישנה (ממנהג המקום) מפני המחלוקת'. ועוד, שיש מן הפוסקים הסוברים (מגן אברהם תצג, ו עפ"י הרמ"א שם ועוד) שלמסקנת הסוגיא גם ממנהגים יש לאו זה (וכן משמע מדברי הרמב"ם), והחילוק היחיד הקובע בענין זה הוא אם נחשב 'שני

בתי דינים' או 'בית דין אחד', שלמסקנא כבר אין צורך בחילוקים שנאמרו בזה בתחילת הסוגיא (עפ"י שו"ת משיב דבר יז; שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד לד ובעוד מקומות; יגדיל תורה (מהר"ם תשמא) מד בשולי הגליון, וע"ש סימנים כט, עט. וצ"ע; שו"ת שבט הלוי ח"ו נט, ועוד)

ויש מצדדים לומר כיון שכבר מפורסמים שינויי המנהגים לקהילות השונות, אין חשש 'לא תתגודדו' בכי האי גוונא (ע' שו"ת יביע אומר ח"ו או"ח י כל דעות האחרונים בזה. וע"ש בח"ג סי' יא סוף אות ט ובאגרות משה או"ח ח"ה כד, ו. ושם ביו"ד ח"ד (כד, ב) כתב שלדינא העיקר הוא שהתר שני בתי דינים מצריך שיהא מנהג קבוע באותה עיר, ואין די בדיעה שיש בעולם מנהג אחר. וע"ע משפט כהן קכה).

עוד חילוקי רבים בענין האיסור לשנות ממנהגי המקום מפני המחלוקת – ע' בהרחבה במובא בפסחים נא-נב ובסיכומים שם.

דף טו

'אלא אי אמרת לא עשו, מאי מה נעשה'. תימה מאי קושיא, הלא אילו היו מצריכים חליצה לצרות שנישאו לשוק, יהיו כל בני הצרות שכבר נולדו מנישואיהם בלא חליצה פגומים לכהונה. ואפשר כיון שאין מתיבמות בשום פעם, הכל יודעים שחליצה זו אינה אלא חומרא בעלמא ולא יחשבו כפגומים. ועוד נראה, כיון שבני צרות של בית הלל כשרים הם לבית שמאי ואינם ממורים, משום חשש פגם לכהונה לא היו נמנעים מלתקן (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ד צט).

כתירוץ השני נראה מדברי הריטב"א, שכיון שיש תקנה לבניהם לבוא לקהל ישראל, די בכך ואין לחוש משום שנפגמים לכהונה. וע"ע ברמב"ן מד: שנקט שבני יבמה לשוק אף לריב"ג אינם פסולים לכהונה ממש אלא מזוהמים שבאו מטיפת איסור.

'היכי נעביד להו, ליחלצו...' קשה, הנשואות לכהן מה יעשו הלא בחליצן יאסרו על בעליהן? ונראה משום שאפילו אם חוששים לדברי בית שמאי אינו יותר מספק, ועל ספק חלוצה לא גזרו חכמים לאחר בדיעבד שכבר נישאת, ועל כן לא יאסרו לבעליהם הכהנים (עפ"י חרושי ר' מאיר שמחה).

'את שמע דאמר רבי טרפון תאבני מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה'. יש מקשים על פרש"י שנראה כאומר שתאב למיתת אחיו (ע' בתוס' רא"ש בשם ר' יחיאל שמפני כן פירש דלא כרש"י, בצרת הבת נכרית). ויש לישב, כיון שאחד מהם ימות בחיי אחיו, נתאוה שימות אחיו קודם כדי להראות שהלכה כבית הלל (עפ"י ערוך לנר).

למסקנא שעשו כדבריהם, יש לפרש 'ואשאנה' – אייבם. וכן נהג רבי טרפון בקריאת שמע בשכיבה כשהיה בא בדרך (ברכות י-יא). וצ"ע מדוע אמרו לו שכדאי היה ליענש על שעבר על דברי בית הלל הלא ב"ש עשו כדבריהם. וצ"ל שסברו משגיחים בבת קול וכבר הוכרע כבית הלל. והוא סבר אין משגיחים.

יש סוברים שאשת חתנו של אדם, אף כי מן הדין מותרת לו, למעשה אסור לישאנה משום מראית העין, מפני שנראה כנושא בתו (ערא"ש להלן כא; טשו"ע אה"ע טו, כב ובהגר"א – כמו שאמרו בירושלמי אודות אשת חמיו. ויש חולקים, ע"ש וביש"ש להלן לחלק בין אשת חמיו לאשת חתנו, ואף באשת חמיו יש מתירים). ולכאורה מכאן נראה שאין חשש בדבר, שהרי צרת הבת היא אשת חתנו.

אך יש סוברים שבזמן התנאים לא היה נוהג איסור זה, רק בדורות האחרונים אסרוה האמוראים בירושלמי משום מראית העין (עפ"י תוס' ורא"ש ועוד להלן כא – באשת חמיו. וי"א רק בזמן הגאונים אסרוה אבל מדינא

ד. בדברים שאינם תלויים בחילוקי דעות אלא בחילוק מקומות בלבד [כגון קהילה שקיבלה על עצמה לומר סליחות בשל מאורע מסוים שאירע בה] – כתבו פוסקים שאין בכגון זה משום 'לא תגודדו'.

ג. צרות ערוה; לבית הלל, פטורות מן החליצה ומן היבום [להוציא מרבי יוחנן בן נורי שרצה לתקן לצרות שיהיו חולצות ולא מתיבמות, ולא הספיקו לגמור הדבר עד שנטרפה השעה. וכן רבי טרפון לא רצה לתקן כן, וכן רבן גמליאל (כפירוש רנב"י) כי מה נעשה לצרות הראשונות שלא חלצו. וישנה דעה (ע' להלן כו.) שלאחר מכן חזרו ותקנו כן]. ואם חלצו – כשרות לכהונה, שאין זו חליצה כלל. ולבית שמאי – זקוקות ליבום (אם משום לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר – החיצונה, מכלל שיש פנימית (רבי שמעון בן פוי), או משום שאין איסור אשת אח חל על איסור ערוה אחר, וכצורת ערוה שלא במקום מצוה היא. רבא). לפי סברת רבא, יש מי שמצדד לומר שאם חלו איסור אשת אח והאיסור האחר בבת אחת [כגון שנתקדשה בתו לאח קודם היותה בת שלש, וכשהגיע לשלש חלו עליה שני האיסורים כאחד, או שהיבם והמת קידשו שתי אחיות בבת אחת] – צרתה פטורה מן החליצה ומן היבום (עפ"י המאירי; הקדוש מראדוש, מובא בתוס' ישנים. ע"ש שנוטים מדבריו).

הלכך, נישאו הצרות לשוק ללא חליצה – לדברי בית שמאי הרי הן בלאו [ולדברי רב אין תופסים בהם קדושין. ושמואל חולק. כדלקמן צב.], ובניהם כשרים [דלא כרבי עקיבא שאמר יש ממזר מחייבי לאוין] אבל פגומים (– פסולים לכהונה). ולרבי יהושע (טו:) אינם פגומים, והעיד על הדבר וכדלהלן. נתיבמו הצרות, לדברי בית הלל הרי אלו בכרת ונפסלו מכהונה ובניהם ממזרים. ולרבי יהושע אין ממזר אלא מחייבי מיתות בית דין אבל פגומים הם לכהונה.

א. כשנפסלו מכהונה, אף לענין אכילת תרומה נפסלו אם בנות כהן הן, משום 'זונה' שהרי נבעלו באיסור כרת (תוס'; תורי"ד). ויש חולקים (ערש"י כאן; תר"י).

ב. יבמה שנישאה לאחר, אעפ"י שיתכן שאין קדושין תופשין בהם כאמור, נראה שלא נפסלה מתרומה (כן דקדק במנחת חינוך רפגד) מלשון מהרמב"ם. ויש אומרים שנעשית 'זונה' ומתחללת מכהונה (ע' טור אה"ע ו ובאב"מ שם סק"ג ומנחת חינוך רסו, כט). ע"ע להלן טו.

דף יד

כא. האם עשו בית שמאי כדבריהם? האם נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולהפך?

נחלקו אמוראים אם בית שמאי עשו כדבריהם (רבי יוחנן ושמואל. ואף לאחר בת קול – לרבי יהושע שאמר אין משגיחים בבת קול), אם לאו (רב, ריש לקיש. ואפשר אף קודם בת קול, כגון שבית הלל הרוב וב"ש מיעוט). והוכיחו לבסוף שעשו (טו. וכן מוכח מכמה מקומות. עתוס'). ואף על פי כן לא נמנעו אלו מלישא נשותיהן של אלו כי היו מודיעים להם אם הם צרות-ערוה או מבניהן – ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה.

וכן בשאר מחלוקות שביניהם בעניני אישות [באחיות, בגט ישן, בספק אשת איש, במגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק, בשיעור כסף קדושין] ובשאר הלכות, כגון כל הטהרות והטמאות שהיו אלו מטהרים ואלו מטמאים – לא נמנעו עושים טהרות אלו על גבי אלו, והיו סומכים אלו על אלו שיודיעום במקום הצורך כדי לפרוש.

- א. משמע בגמרא שבאופנים שאין הדבר ניכר כאגודות אגודות, הכל מודים שעשו בית שמאי כדבריהם, כגון שהרואים אותם מחמירים תולים הדבר בסיבה אחרת. (וערש"ש).
- ב. למאן דאמר לא עשו בית שמאי כדבריהם, אפילו כשהם לחומרא לא עשו אלא הקלו כבית הלל. כן הוכיחו התוס' (טו. ד"ה וסיכך) מהסוגיא. ואולם כשאין ניכר הדבר – מחמירים על עצמם (כן מבואר בסוגיא, שאפילו אם לא עשו כדבריהם, היו נמנעים מבית הלל מלישא צרת הבת בלא הליצה. וכן מבואר ברמב"ן ושר"ר, וכנ"ל).

דף טו

כב. ולד יבמה לשוק וולד מחזיר גרושתו – מה דינם? [ומה דין הנשים עצמן לכהונה?]

- לדברי רבי עקיבא, יש ממזר מחייבי לאוין, ולכך ולד יבמה שנישאת לאחר – ממזר. ויש אומרים שמודה רבי עקיבא בלאוין שאינם משום 'שאר בשר' שאין הולד ממזר (ע' להלן מט צב ובראשונים). וכאן אמר רבי אלעזר (בן שמוע) שמודים בית שמאי ובית הלל שאין הולד ממזר. ונחלקו הדעות האם ולד יבמה לשוק פגום לכהונה (כן אמר רבי יוחנן בן נורי (יד:), קל וחומר מולד אלמנה לכהן גדול. רש"י ותוס') אם לאו (מה לאלמנה שהיא עצמה מתחללת). וכן העיד רבי יהושע.
- [אביי (להלן מט: כפרש"י) הסתפק שמא ולד יבמה לשוק ממזר הוא, כרב שאמר אין קדושין תופסים ביבמה לשוק [אף על פי שבשאר חייבי לאוין קדושין תופסים ואין הולד ממזר].
- א. יש אומרים שאף רבי יוחנן בן נורי לא אמר לפסול לכהונה מן הדין אלא שמוזוהם משום לעז מפני שבא מטפה אסורה (עפ"י רמב"ן מד:).
- ב. להלכה מבואר ברמב"ם (איסור"ב יט,ה) שהולד כשר, מלבד אם נבעלה תחילה לכהן שנעשית בכך 'זונה' והולד הנוצר מביאה שניה ואילך הריהו 'חלל' מפני שנולד מאיסור כהונה (בפשטות נראה שה"ה אם נישאה לישראל באיסור נעשית 'זונה' וכסתימת הרמב"ם בפ"ה, וכו"מ במאירי כאן, ומה שכתב הרמב"ם 'כהן' – משום ביאה שניה). ואין הדבר מוסכם (עבהגר"א ו סקכ"ג ו סקנ"ד. וע' באריכות בחזו"א טו, יג-טו).
- ויש שפסקו שהולד ספק-ממזר (ע' מאירי מט: מ'גדולי הפוסקים). ויש פוסקים שולד יבמה לשוק הוא ממזר מדרבנן (ע' אה"ע קנט,ב).
- ולדברי הריב"א המובאים בתורא"ש משמע שבני יבמה לשוק פגומים כי יש ללמוד קל וחומר מאלמנה ואין לפרוך שכן היא עצמה מתחללת כי גם זו מתחללת [ורק משום שהצרות מותרות, מותרים בני הצרות לרבי יהושע]. והתורא"ש חלק.
- ע' באריכות בקובץ תשובות לגריש"א שליט"א (ח"א קמו) שפסק אודות בת שומרת יבם שנולדה מאיש זר – שאסורה לכהן, אם לא במקום הדחק.

ולד מחזיר גרושתו כשר (תועבה הוא – היא תועבה ואין בניה תועבין. קדושין עז).

- יש אומרים שכשר אף לכהונה (מאירי; פסקי ריא"ז ד,ז – וכדלהלן מד:). ויש אומרים שבתו פסולה לכהונה [אם כי אין הולד 'חלל' מפני שלא נולד מאיסור כהונה], קל וחומר מאלמנה לכהן גדול (ע' באריכות בבהגר"א ו סקנ"ד – בדעת הרמב"ם).